

DOI: 10.34015/2523-4552.2025.1.15
УДК 343.28/.29.01(477)(02)

*Коломієць С. С.,
доктор філософії, старший
викладач кафедри менеджменту
та публічного адміністрування
факультету економіки та
бізнесу Таврійського державного
агротехнологічного університету
імені Дмитра Моторного
ORCID: 0000-0001-9023-5310*

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ ГРУПОВИХ ПРАВИЛ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ПОКАРАННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ВИПРАВЛЕННЯМ ЗАСУДЖЕНОЇ ОСОБИ, ЯКА ВІДБУВАЄ ПОКАРАННЯ

У статті на підставі встановлених спільних рис у передумовах і підставах для застосування заміни покарання або його невідбутої частини більш м'яким (ст. 82 КК) та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК) визначено групові правила звільнення від покарання у зв'язку з виправленням засудженої особи, яка відбуває покарання.

Першим таким груповим правилом запропоновано вважати обов'язок врахування судом виду покарання, яке відбуває засуджений. Акцентовано увагу на невирішеності в кримінальному законодавстві дотепер проблеми про право довічно ув'язнених на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання безпосередньо після відбуття ними певного строку покарання. Запропоновано шляхи законодавчого вирішення цієї проблеми.

Другим правилом, яке має врахувати суд при застосуванні різновидів звільнення від покарання, передбачених статтями 81 та 82 КК, запропоновано вважати строк фактичного відбуття засудженим відповідного покарання, з урахуванням: мінімального строку покарання, встановленого для певного виду покарання нормами Загальної частини КК; виду кримінального правопорушення, за вчинення якого відбуває покарання засуджений; ступеня тяжкості кримінального правопорушення; форми вини тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за вчинення якого відбуває покарання засуджений; поведінки особи після відбування нею раніше покарання у виді позбавлення волі протягом судимості; поведінки особи після застосування до неї раніше умовно-дострокового звільнення; покарання, встановленого актом амністії, помилування або рішенням суду.

Третім правилом для застосування судами різновидів звільнення від покарання, передбачених ст. 82 та ст. 81 КК, має стати правило про врахування ступеня виправлення засудженого, з урахуванням висновку уповноваженого органу про ступінь такого виправлення.

Четверте правило, яке має врахувати суд при застосуванні аналізованих різновидів звільнення від покарання, стосується вирішення питання про звільнення засудженого від додаткового покарання.

Сформульовано концептуальну модель групових правил звільнення від покарання у зв'язку з виправленням засудженої особи, яка відбуває покарання.

Ключові слова: звільнення від покарання, заміна покарання або його невідбутої частини більш м'яким, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання, групові правила звільнення від покарання; групові правила звільнення від покарання у зв'язку з виправленням засудженої особи, яка відбуває покарання.

Постановка проблеми. Встановлення судом під час ухвалення вироку неможливості виправлення засудженої особи без призначення покарання або без відбування покарання з випробуванням зумовлює застосування судом до такої особи реального покарання. Застосовуючи покарання, і суд, і суспільство загалом зазвичай розраховують на те, що в кінцевому підсумку поведінка правопорушника наблизиться до певного зразка, взірця та не становитиме більше загрози для охоронюваних законом інтересів. Інакше кажучи, особа, що відбула кримінальне покарання, в ідеалі не повинна вчиняти більше нових правопорушень [1, с. 351, 127]. Такої мети держава прагне досягти завдяки виправленню та ресоціалізації засудженого (ст. 6 КВК).

Залежно від ступеня виправлення засудженого під час відбування покарання щодо нього можуть

бути застосовані два різновиди звільнення від покарання: заміна покарання або його невідбутої частини більш м'яким (ст. 82 КК) або умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК). Проведений аналіз цих різновидів звільнення від покарання дає змогу зробити висновок про наявність спільних рис у передумовах і підставах для їх застосування, що дають змогу сформулювати групові правила для застосування цих різновидів звільнення від покарання як складових системи загальних засад звільнення від покарання¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правові проблеми звільнення від покарання у зв'язку з виправленням засудженої особи досліджені у наукових працях, зокрема, О. П. Гороха, О. В. Дашченко, Д. В. Казначеевої, Є. С. Назимка, Є. О. Письменського, Т. І. Пономарьової, М. В. Романова, В. В. Скибицького,

¹ Система загальних засад звільнення від покарання складається з універсальних, групових та спеціальних правил звільнення від покарання. Універсальні правила загальних засад звільнення від покарання поширюються на всі без винятку види звільнення від покарання. Групові правила звільнення від покарання – на об'єднані в групи різновиди звільнення від покарання у зв'язку з: давністю; недоцільністю застосування щодо засудженої особи покарання; виправленням засудженої особи, яка відбуває покарання; станом здоров'я засудженої особи; вагітністю засудженої або наявністю у неї дитини. Своєю чергою спеціальні правила загальних засад звільнення від покарання врегульовують застосування специфічних правовідносин [2].

І. С. Яковець. Спроби визначити уніфіковані правила звільнення від покарання у зв'язку з виправлення засудженої особи у кримінально-правовій доктрині робилися лише поодинокі. Вперше цю ідею в своїй докторській дисертації у 2019 р. висловив український вчений О. П. Горох. Однак, попри сформульовані цим вченим концептуальні ідеї чимало питань в аналізованому аспекті потребують свого більш ґрунтовного дослідження.

Постановка завдання. Мета цієї наукової статті – формулювання концептуальної моделі групових правил звільнення від покарання у зв'язку виправлення засудженої особи, яка відбуває покарання.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо, що перші правила для застосування аналізованих різновидів звільнення від покарання слід шукати в передумовах для їх застосування. Порівняльний аналіз положень ст. 82 та ст. 81 КК засвідчує, що під час визначення цих передумов суд має взяти до уваги чимало обставин.

Першим таким правилом є врахування судом виду покарання, яке відбуває засуджений. Заміна покарання або його невідбутої частини більш м'яким може бути застосована судом щодо засуджених, які фактично відбувають лише три основних покарання: 1) обмеження волі, 2) позбавлення волі або 3) довічне позбавлення волі (ч. 1 ст. 82 КК). Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване судом щодо засуджених, які фактично відбувають п'ять основних покарань: 1) виправні роботи; 2) службові обмеження для військовослужбовців; 3) обмеження

волі; 4) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; 5) позбавлення волі (ч. 1 ст. 81 КК).

Як відомо, закріпленню в законодавстві права засудженого на заміну довічного позбавлення волі покаранням у виді позбавлення волі строком від 15 до 20 років, якщо засуджений відбув не менше ніж 15 років призначеного судом покарання (ч. 5 ст. 82 КК), передувала копітка робота. Водночас варто погодитися з вченими в тому, що на сьогодні залишається невирішеним питання про відновлення конституційності ч. 1 ст. 81 КК, яка втратила чинність 16 вересня 2021 р. [3, с. 292]. Доводиться констатувати, що Верховна Рада України дотепер не виконала рішення Конституційного Суду України № 6-р(II)/2021 від 16 вересня 2021 р. у справі № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20) щодо приведення нормативного регулювання, встановленого ст. 81 КК, у відповідність до Конституції України. Адже право на умовно-дострокове звільнення осіб, що відбувають довічне позбавлення волі, у ст. 81 КК прямо не передбачено і виникає лише після заміни цього покарання на покарання у виді позбавлення волі на певний строк (п. 3 ч. 3 ст. 81 КК). Такий порядок також не відповідає Рекомендації Rec (2003) 22 Комітету міністрів Ради Європи «Про умовно-дострокове звільнення», оскільки в цьому документі акцентовано на тому, що закон повинен зробити умовно-дострокове звільнення доступним для всіх засуджених, зокрема тих, які відбувають довічне ув'язнення (п. 4а).

Слід зазначити, що на недосконалість такого дворівневого механізму експерти звертали увагу ще на

етапі обговорення аналізованих змін до законодавства [4, с. 12-13]. Доводиться констатувати, що законодавець, на жаль, не врахував цих критичних зауважень експертів, що вже впливає на правозастосування. Зокрема, засуджені, розраховуючи на застосування до них судами Рішення Другого сенату Конституційного Суду України № 6-р(II)/2021 від 16 вересня 2021 р. у справі № 3-349/2018 (4800/18, 1328/19, 3621/19, 6/20), стали звертатися до судів з проханням умовно-достроково звільнити їх від відбування довічного позбавлення волі. Однак суди відмовляють у задоволенні таких клопотань, мотивуючи це тим, що порядок вирішення питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання особи, засудженої до довічного позбавлення волі, може бути вирішено лише після заміни покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням у виді позбавлення волі [5]. Таке законодавче регулювання цього питання та ухвалені судами рішення знову зумовили звернення засуджених до Конституційного Суду України з конституційними скаргами з питань оспорювання ними приписів, що порушують право осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, «на надію», гарантоване ст. 3 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та ст. 28 Конституції України, приписи яких забороняють нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження або покарання [6].

На нашу думку, такі ситуації на практиці не виникали б, якби законодавець дослухався до думки експертів і врегулював це питання в Законі України № 2690-IX, передба-

чивши право довічно ув'язнених на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання безпосередньо після відбуття ними певного строку покарання, а не після заміни їм покарання у виді довічного позбавлення волі більш м'яким покаранням у виді позбавлення волі. Такий підхід використав, зокрема, грузинський законодавець у ст. 72-1 Кримінального кодексу Грузії (введена в дію з 1 січня 2018 р.), згідно якої, якщо засуджений, якому призначене покарання у виді безстрокового позбавлення волі, фактично відбув 25 років позбавлення волі та успішно пройшов затверджену міністром юстиції Грузії програму підготовки до звільнення осіб, засуджених до безстрокового позбавлення волі, суд уповноважений умовно звільнити його від подальшого відбування з іспитовим строком, передбаченим ч. 2 ст. 64 цього Кодексу [7]. Відповідні пропозиції щодо врегулювання аналізованого питання і в українському законодавстві з урахуванням дослідження законодавства Європейського Союзу висловлювали й вітчизняні вчені [8, с. 211-213].

Варто зазначити, що подібний підхід використано і в проєкті нового КК. Розробники передбачили як право засудженого на зупинення виконання довічного ув'язнення у зв'язку з його заміною обмеженням свободи після фактичного відбуття 25 років ув'язнення засудженою особою, здатною реінтегруватися у суспільство (ч. 1 ст. 3.4.12), так і право засудженого у зв'язку з її помилуванням на заміну довічного ув'язнення після відбуття особою не менше 20 років цього покарання – строковим ув'язненням від 10 до 15 років, яке обчислюється з дня заміни покаран-

ня, або припинення виконання довічного ув'язнення – після відбуття особою не менше 30 років цього покарання [9].

Важко спрогнозувати, коли парламент прийме новий Кримінальний кодекс України. Утім, права засуджених в аналізованому аспекті мають бути законодавчо забезпечені та дотримані якнайшвидше. З огляду на це в частини 1 та 3 ст. 81 КК потрібно внести зміни, що врегулюватимуть право осіб, що відбувають довічне позбавлення волі, на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання після фактичного відбуття ними 25 років позбавлення волі.

Підтримуючи зазначені вище позиції, як варіант теж пропонуємо частину 1 ст. 81 КК викласти в такій редакції:

«1. До осіб, що відбувають покарання у виді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, позбавлення волі або довічного позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додатково-го покарання».

Також пропонуємо частину 3 ст. 81 КК доповнити пунктом 4, викавши його в такій редакції:

«4) не менше ніж двадцять п'ять років призначеного судом покарання у виді довічного позбавлення волі».

Другим правилом, яке має врахувати суд при застосуванні різновидів звільнення від покарання, передбачених статтями 81 та 82 КК, є

строк фактичного відбуття засудженим відповідного покарання.

Варто погодитися з вченими, які наголошують на тому, що фактичне відбуття засудженим певної частини строку призначеного покарання має самостійне правове значення, в основі якого досягнення щодо засудженого всіх складових мети покарання [10, с. 339]. І це справді так, оскільки досягти виправлення засудженого та його ресоціалізації неможливо протягом короткого часу. Адже основними засобами виправлення і ресоціалізації засуджених є встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), пробація, суспільно корисна праця, соціально-виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання, громадський вплив (ч. 3 ст. 6 КВК), що має бути реалізовано протягом певного часу.

На нашу думку, строки, після фактичного відбуття яких допускається застосування до засудженого заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокове звільнення від відбування покарання відповідно, нині системно узгоджені між собою.

Аналіз положень ч. 4 ст. 82 та ч. 3 ст. 81 КК дає змогу зробити висновки про те, що строк, після фактичного відбуття якого допускається застосування до засудженого заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокове звільнення від відбування покарання відповідно, залежить від низки обставин: 1) виду кримінального правопорушення, за вчинення якого відбуває покарання засуджений; 2) ступеня тяжкості кримінального правопорушення; 3) форми вини тяжкого чи особливо тяжкого злочи-

ну, за вчинення якого відбуває покарання засуджених; 4) поведінки особи після відбування нею раніше покарання у виді позбавлення волі протягом судимості; 5) поведінки особи після застосування до неї раніше умовно-дострокового звільнення.

З метою забезпечення правильного правозастосування ці обставини мають бути відображені у відповідному правилі звільнення від покарання.

Проведений нами аналіз судової практики демонструє, що жодних складнощів із визначенням судами фактично відбутого засудженим строку покарання для вирішення питання про застосування ст. 82 або ст. 81 КК не виникає. При цьому під час вирішення питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким щодо засудженого, покарання якому було пом'якшено згідно з актом амністії, помилування або за рішенням суду, фактично відбута частина покарання повинна обчислюватись з огляду на покарання, встановлене актом амністії, помилування або рішенням суду (п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким». Вважаємо, що ці положення також мають бути відображені у груповому правилі звільнення від покарання.

У юридичній літературі висловлено пропозицію встановити обмеження на застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, якщо засуджений

відбув менше певного мінімального строку покарання.

Є. О. Письменський на підставі вивчення законодавства низки країн та беручи до уваги те, що для реалізації мети покарання має пройти певний період часу, а органам виконання покарання потрібен час для переконання в щирому, а не імітованому засудженим виправленні, запропонував встановити у ст. 81 КК України мінімальну межу в шість місяців, починаючи з якої можна застосовувати досліджуваний вид звільнення. З цих самих міркувань Є. О. Письменський не підтримує законодавчих ідей поширити можливість застосування умовно-дострокового звільнення від відбування, зокрема, на засуджених, які відбувають арешт [11, с. 198, 222].

Дещо інше бачення цього питання має О. П. Горох. Він також вважає, що встановити ознаки виправлення засудженого в короткий строк відбуття покарання надзвичайно складно. На його думку, імовірно, що демонстрація засудженим свого «виправлення» може бути зумовлена бажанням уникнути подальшого відбування покарання. Однак цей автор запропонував встановити не універсальну мінімальну межу в шість місяців, якої, на нашу думку, також може бути явно недостатньо для повноцінного оцінювання засудженого, а визначений нормами Загальної частини КК для певного виду мінімальний розмір покарання: для засуджених до покарань у виді виправних робіт (ч. 1 ст. 57 КК), службового обмеження (ч. 1 ст. 58 КК) та тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ч. 1 ст. 62 КК) такий мінімальний строк має дорівнювати шести місяцям, а для засуджених до обмеження волі

(ч. 2 ст. 61 КК) та позбавлення волі на певний строк (ч. 2 ст. 63 КК) – одному року обмеження чи позбавлення волі відповідно [10, с. 342]. Цю ідею О. П. Гороха вважаємо слушною, оскільки складовими частинами мети покарання є не лише виправлення, а й кара, загальне та спеціальне запобігання кримінальним правопорушенням. Водночас залишилося без відповіді питання: як бути, якщо суд признав засудженому до відбуття покарання в мінімальних межах?

Не варто також в аналізованому аспекті забувати, що реальне покарання застосовується зазвичай до засудженого в тих випадках, коли ризик вчинення ним повторного правопорушення вищий за середній і коли суд не знайшов підстав для звільнення від відбування покарання з випробуванням на етапі ухвалення вироку. Чи здатний засуджений за короткий строк набутти безпечного для суспільства стану? Відповідь на це питання є негативною. Україна вже має негативний досвід, коли завдяки законодавчим змінам, внесеним Законом України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо удосконалення порядку зарахування судом строку попереднього ув'язнення у строк покарання» від 26.11.2015 № 838-VIII, на волі автоматично опинилися засуджені, зокрема, і з незавершеними корекційними індивідуальними програмами.

Відповідно до Положення про відділення соціально-психологічної служби [12], соціально-виховна та психологічна робота із засудженими здійснюється відповідно до індивідуальних програм, які складаються за результатами медичного обстеження, психодіагностики і психоло-

го-педагогічного вивчення, кримінологічної, кримінально-правової характеристики, оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення та реалізуються, в тому числі, за допомогою програм диференційованого виховного впливу. До того ж кожні шість місяців індивідуальна програма соціально-виховної роботи із засудженим переглядається начальником відділення соціально-психологічної роботи, до якого розподілено засудженого, з метою визначення досягнутих результатів, рекомендацій щодо подальшої соціально-виховної роботи із засудженим, які вносяться у відповідний розділ Щоденника індивідуальної роботи із засудженим. Кожні шість місяців здійснюється перегляд оцінки ризиків, під час якого враховуються отримані результати соціально-виховної роботи із засудженим за попередній період та інформація щодо факторів ризику засудженого. За результатами перегляду оцінки складається індивідуальна програма соціально-виховної роботи із засудженим на наступні шість місяців, яка може містити як нові цілі та заходи до них, так і передбачати продовження роботи над цілями, поставленими на попередньому етапі, та включати актуальні заходи на цей період (п. 9). Отже, мінімальний строк соціально-виховної та психологічної роботи з особами, засудженими до обмеження чи позбавлення волі, дорівнює шести місяцям.

До осіб, які виконують покарання у виді виправних робіт, застосовується наглядова пробація, яка також передбачає здійснення наглядних і соціально-виховних заходів (ст. 10 Закону України «Про пробацію»).

Отже, на нашу думку, компромісним варіантом реалізації аналізованої законодавчої пропозиції було б закріплення правила, відповідно до якого фактично відбута засудженням для отримання права на умовно-дострокове звільнення була б межа, що дорівнювала б мінімальному строку покарання, встановленому для певного виду покарання нормами Загальної частини КК, а у разі призначення засудженому покарання на рівні мінімальної межі санкції, $1/2$ цієї мінімальної межі, що буде достатньо для застосування до засудженого виправних заходів. У такому разі для засуджених до покарань у виді виправних робіт (ч. 1 ст. 57 КК), службового обмеження (ч. 1 ст. 58 КК) та тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ч. 1 ст. 62 КК) такий мінімальний строк має дорівнювати трьом місяцям, а для засуджених до обмеження волі (ч. 2 ст. 61 КК) та позбавлення волі на певний строк (ч. 2 ст. 63 КК) – шести місяцям обмеження чи позбавлення волі відповідно. Таке правило має поширюватися і на осіб, які претендують на заміну невідбутої частини покарання більш м'яким.

Вважаємо, що аналізовані нами положення теж мають бути відображені в *другому правилі застосування аналізованих видів звільнення від покарання*.

Наступне правило застосування аналізованих різновидів звільнення від покарання пов'язане з підставою для такого звільнення – *ступенем виправлення засудженого*.

У юридичній літературі слушно наголошується, що довільне застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання осіб,

які не довели свого виправлення, завдає ще більшої шкоди діяльності кримінально-виконавчої системи держави. Звільнення порушників режиму, осіб, які не виправилися та не намагаються цього робити, позбавляє засуджених стимулу до правомірної поведінки та сумлінної праці. У них може скластися думка, що достатньо відбути частину призначеного судом строку покарання, і незалежно від поведінки чи успіхів у праці відбудеться їх звільнення від покарання [1, с. 105]. Повною мірою це твердження є слушним і щодо довільного застосування заміни покарання більш м'яким. Саме тому законодавець окрім формальної підстави для застосування аналізованих різновидів звільнення від покарання вимагає оцінити ступінь виправлення засудженого.

При застосуванні аналізованих різновидів звільнення від покарання ступінь виправлення засудженого визначає суд через оцінювання його поведінки та ставлення до праці. Підставою для застосування судом ст. 82 КК є констатація судом того, що засуджений своєю поведінкою та ставленням до праці довів, що він став на шлях виправлення. Підставою для застосування судом ст. 81 КК є констатація судом того, що засуджений своєю поведінкою та ставленням до праці довів своє виправлення.

Критерії сумлінної поведінки та сумлінного ставлення до праці засудженого досліджено у вітчизняній юридичній літературі [10, с. 301-309, 344-358; 11, с. 206-219, 245-254; 13]. Для потреб практики О.П.Горохом було сформовано навіть кримінологічні портрети засуджених, що претендують на застосу-

вання статей 82, 81 КК [10, с. 309, 357].

Водночас донедавна вчені були одностайні в тому, що вітчизняне законодавство не містить чітких і зрозумілих критеріїв, за допомогою яких суд може дійти висновку про те, що засуджений «став на шлях виправлення» або «виправився», оскільки для визначення обох ступенів виправлення (про які йдеться в статтях 82 та 81 КК) законодавець використав однакові критерії: «сумлінна поведінка» та «сумлінне ставлення до праці». Українські вчені Є. О. Письменський [11, с. 253-258] та О. П. Горох свого часу ініціювали питання щодо законодавчої формалізації критеріїв визначення ступеня виправлення засудженого під час вирішення питань про заміну йому невідбутої частини покарання більш м'яким або умовно-дострокового звільнення від відбування покарання. Перевагою правил, розроблених О. П. Горохом, на нашу думку, є те, що за їхньою допомогою можна вирішувати питання не лише щодо застосування ст. 82 КК загалом, а й щодо, залежно від виправлення засудженого від рівня «А» до рівня «С», обрання йому виду конкретного більш м'якого покарання, на яке має бути замінена невідбута частина покарання [10, с. 324-327].

Прогресивні ідеї вчених щодо розроблення формалізації заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, що ґрунтуються на системі бальних оцінок оцінювання виправлення засудженого, держава таки сприйняла. Наказом Міністерства юстиції України № 294/5 19 січня 2023 р. було затверджено Методику визначення ступеня виправлення засудженого,

яка визначає єдині підходи до визначення ступеня виправлення засуджених, щодо яких може бути застосовано заміну покарання у виді довічного позбавлення волі на покарання у виді позбавлення волі на певний строк, умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким відповідно до статей 81, 82 Кримінального кодексу України, та в інших випадках, передбачених кримінально-виконавчим законодавством, для визначення ступеня виправлення засудженого [14].

Ознайомлення зі змістом Методики визначення ступеня виправлення засудженого дає змогу зробити висновок про те, що фінальна оцінка ступеня виправлення засудженого відображається у висновку щодо ступеня виправлення засудженого. Метою висновку є забезпечення суду інформацією, необхідною для визначення можливості заміни покарання або можливості застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення. Під час формування цього висновку уповноважений орган бере до уваги різну інформацію. У структурі висновку передбачено шість розділів, що містять відповідні критерії, результати заповнення яких оцінюються відповідними балами. Надалі Комісія, визначена розділом VI Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, підсумовує загальний бал розділів II-VI висновку та визначає відповідний ступінь виправлення засудженого, а саме: якщо бал варіюється від «0» до «60» включно, то засуджений не став на

шлях виправлення (не довів свого виправлення) та не може бути представлений до заміни покарання на підставі статей 81, 82 Кримінального кодексу України; якщо бал становить «61» і вище, то засуджений став на шлях виправлення (довів своє виправлення) та має бути представлений до заміни покарання на підставі статей 81, 82 Кримінального кодексу України.

Вивчення судової практики засвідчує, що суди здебільшого погоджуються з висновком уповноваженого органу щодо ступеня виправлення засудженого і залежно від його резолютивної частини або застосовують ст. 82 чи ст. 81 КК, або відмовляють у їх застосуванні. Проте трапляються випадки, коли висновок уповноваженого органу щодо ступеня виправлення засудженого є позитивним, однак суд відмовляє у звільненні засудженого від покарання. Ми встановили, що більшою мірою це стосується випадків розгляду судами клопотань про заміну довічного позбавлення волі позбавленням волі на певний строк.

Отже, висновок уповноваженого органу щодо ступеня виправлення засудженого має вагоме значення для вирішення судом питання про можливість застосування до засудженого аналізованих різновидів звільнення від покарання, однак не є вирішальним для суду під час ухвалення відповідного рішення.

З огляду на зазначене вище третім правилом для застосування судами аналізованих різновидів звільнення від покарання має стати правило про врахування *ступеня виправлення засудженого, з урахуванням висновку уповноваженого*

органу про ступінь такого виправлення.

Четверте правило, яке має врахувати суд при застосуванні різновидів звільнення від покарання, передбачених ст. 82 та ст. 81 КК, стосується вирішення питання *про звільнення засудженого від додаткового покарання.*

Під час вирішення питання про заміну основного покарання більш м'яким чи умовно-дострокове звільнення від відбування основного покарання суд може вирішувати питання про звільнення від додаткового покарання (ч. 2 ст. 82, ч. 1 ст. 81 КК). Варто погодитися з вченими, які наголошують, що звільнення від додаткового покарання в цьому разі не є самостійним, воно має підлеглий характер стосовно звільнення від основного покарання [2, с. 337; 15, с. 152].

Відповідні роз'яснення щодо цього питання надав і Пленум Верховного Суду України: «Згідно з ч. 1 ст. 81 КК особу може бути умовно-достроково звільнено (повністю або частково) від відбування і додаткового покарання. При цьому слід мати на увазі, що таким додатковим покаранням, від якого можна звільнити достроково (тобто до закінчення строку), є лише позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

У разі заміни невідбутої частини основного покарання більш м'яким відповідно до ч. 2 ст. 82 КК засудженого також може бути звільнено і від додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю. Таке звільнення від додаткового покарання є безумовним» (п. 7 ППВС від 26 квітня 2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення

від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким»).

Необхідність розгляду судом питання про звільнення від додаткового покарання під час вирішення питання про заміну основного покарання більш м'яким та умовно-дострокове звільнення від відбування основного покарання має бути також відображено як певне групове правило. Адже в судовій практиці трапляються випадки, коли суди ігнорують це питання і навіть не аналізують можливості такого звільнення від додаткового покарання як при застосуванні ст. 82 КК [16], так і при застосуванні ст. 81 КК [17].

Висновки. Проаналізовані нами положення дають змогу зробити висновок про те, що різновиди звільнення від покарання, передбачені ч. 1 ст. 81 та ч. 1 ст. 82 КК, мають спільні ознаки щодо підстав їх застосування. Наведені спільні ознаки дають нам змогу сформулювати концептуальну модель групових правил звільнення від покарання у зв'язку з виправленням засудженої особи, яка відбуває покарання (ч. 1 ст. 82, ч. 1 ст. 81 КК):.

«У разі звільнення від покарання у зв'язку з виправленням засудженої особи, яка відбуває покарання (частина перша статті 82, частина пе-

рша статті 81 цього Кодексу), суд має врахувати:

1) вид покарання, яке відбуває засуджена особа;

2) строк фактичного відбуття засудженим відповідного покарання з урахуванням: мінімального строку покарання, встановленого для певного виду покарання нормами Загальної частини КК; виду кримінального правопорушення, за вчинення якого відбуває покарання засуджений; ступеня тяжкості кримінального правопорушення; форми вини тяжкого чи особливо тяжкого злочину, за вчинення якого відбуває покарання засуджений; поведінки особи після відбування нею раніше покарання у виді позбавлення волі протягом судимості; поведінки особи після застосування до неї раніше умовно-дострокового звільнення; покарання, встановленого актом амністії, помилування або рішенням суду;

3) ступінь виправлення засудженої особи з урахуванням висновку уповноваженого органу про ступінь такого виправлення.

4) можливість звільнення засудженої особи від додаткового покарання».

Сподіваємось, що розроблені нами положення сприятимуть ефективному застосуванню законодавства у сфері звільнення від покарання.

Список використаних джерел

1. Яковець І., Автухов К., Таволжанський О. Виправлення засуджених через застосування кримінальних покарань: реалії та перспективи. Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова. Миколаїв : Іліон, 2016. 768 с.
2. Горох О., Коломієць С. Про систему загальних засад звільнення від покарання. *Evropský politický a právní diskurz*. 2022. Т. 9 (5). С. 81–96. DOI: 10.46340/eppd.2022.9.5.6.

3. Парасюк Н. М. Новий етап гуманізації кримінально-правового впливу щодо застосування покарання у виді довічного позбавлення волі: проблема відповідності. *Аналітично-порівняльне законодавство*. 2022. № 6. С. 287–292.

4. Експертна оцінка окремих положень проекту Закону України № 4048 і проекту Закону України № 4049 у частині внесення змін до Кримінального кодексу, Кримінально-виконавчого кодексу і Кримінального процесуального кодексу, які було розроблено з метою виконання рішення ЄСПЛ у справі «Петухов проти України (№ 2)». 2020. 16 с. URL: <https://rm.coe.int/expert-assessment-4048-4049/1680a137dc> (дата звернення: 27.01.2025).

5. Ухвала Вінницького апеляційного суду від 7 грудня 2023 р. у справі № 127/27917/23 (провадження № 11-кп/801/1276/2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115540930> (дата звернення: 27.01.2025).

6. Конституційні скарги Піцура Т. В. 18/264 від 07.08.2023, Лідзва В. А. 18/321 від 10.07.2023, Лужинецького А. О. 18/146 від 21.04.2023. *Конституційний Суд України: офіційний вебсайт*. URL: <https://ccu.gov.ua/novyna/konstytucijni-skargy> (дата звернення: 27.01.2025).

7. Уголовный кодекс Грузии (по состоянию на 21.09.2023 р.). URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/16426/254/ru/pdf>

8. Антонюк Н. Диференціація кримінальної відповідальності у правових інститутах звільнення від покарання чи його відбування. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 4. С. 272–277. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.4.46.

9. Проект нового Кримінального кодексу України (станом на 05.03.2025 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua>

10. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2019. 697 с.

11. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : дис. ... д-ра юрид. наук. : 12.00.08 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, [Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка]. Київ, 2014. 562 с.

12. Положення про відділення соціально-психологічної служби : Наказ Міністерства юстиції України від 04.11.2013 № 2300/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1863-13#Text> (дата звернення: 15.02.2025).

13. Яковець І. С. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким. М. : PRI, 2012. 212 с.

14. Методика визначення ступеня виправлення засудженого : Наказ Міністерства юстиції України 19 січня 2023 р. № 294/5 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0117-23#Text> (дата звернення: 15.02.2025).

15. Скибицкий В. В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания. Киев : Наук. думка, 1987. 184 с.

16. Ухвала Крижопільського районного суду Вінницької області від 5 грудня 2023 р. у справі 1-в/134/114. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115499225> (дата звернення: 15.02.2025).

17. Ухвала Машиківського районного суду Полтавської області від 21 листопада 2023 р. у справі 234/2396/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115063032> (дата звернення: 15.02.2025).

Kolomiets Serhiy, Doctor of Philosophy, Senior Lecturer, Department of Management and Public Administration, Faculty of Economics and Business, Tavria State Agrotechnological University named after Dmitry Motorny
ORCID: 0000-0001-9023-5310

Conceptual model of group rules release from punishment in connection with the correction of a convicted person serving a sentence

The article, based on the established common features in the prerequisites and grounds for the application of replacing a sentence or its unserved part with a milder one (Article 82 of the Criminal Code) and parole from serving a sentence (Article 81 of the Criminal Code), defines group rules for release from punishment in connection with the correction of a convicted person serving a sentence.

The first such group rule is proposed to be the obligation of the court to consider the type of punishment served by the convict. Attention is focused on the unresolved problem in criminal legislation of the right of prisoners to parole from serving a sentence immediately after serving a certain term of punishment. Ways of legislative solution to this problem are proposed.

The second rule, which the court should take into account when applying the types of release from punishment, provided for by Articles 81 and 82 of the Criminal Code, is proposed to consider the term of actual serving of the corresponding punishment by the convicted person, taking into account: the minimum term of punishment established for a certain type of punishment by the norms of the General Part of the Criminal Code; the type of criminal offense for which the convicted person is serving the punishment; the degree of severity of the criminal offense; the form of guilt of the grave or especially grave crime for which the convicted person is serving the punishment; the behavior of the person after he previously served a punishment in the form of deprivation of liberty during the criminal record; the behavior of the person after the application of a conditional early release to him; the punishment established by an act of amnesty, pardon or court decision.

The third rule for the application by the courts of the types of release from punishment, provided for by Art. 82 and Art. 81 of the Criminal Code, should be a rule on considering the degree of correction of the convicted person, taking into account the conclusion of the authorized body on the degree of such correction.

The fourth rule that the court must consider when applying the analyzed types of release from punishment concerns the resolution of the issue of release from punishment of the convicted person from additional punishment.

A conceptual model of group rules of release from punishment in connection with the correction of a convicted person serving a sentence has been formulated.

Keywords: *release from punishment, replacement of a sentence or its unserved part with a milder one, parole from serving a sentence, group rules of release from punishment; group rules of release from punishment in connection with the correction of a convict serving a sentence.*